

VLADAR I IKONOGRAFIJA MOĆI, *IKON*, 5 (2012.)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2012., 382 str.

Centar za ikonografske studije Filozofskog fakulteta Riječkog sveučilišta, pod vodstvom Marine Vicelja-Matijašić, ne sustaje u zacrtanom svakogodišnjem održavanju međunarodnih znanstvenih skupova na ikonografske teme. Svi radovi prošlogodišnjega skupa objavljeni su u petom broju *Časopisa za ikonografske studije Ikon*, ali ima i priloga koji nisu održani na tom skupu. Organizacijski je odbor objasnio kako je ovaj broj *Ikona* objavio radove o pitanjima vezanim uz jednu specifičnu temu, naime, ikonografiju vladara, politike i moći, te formiranje političke ikonografije u likovnim umjetnostima, literaturi i ostalim srodnim disciplinama. Radovi upozoravaju na prisutnost i ulogu lika vladara u eksponiranju političke vlasti i moći te formiranju političke ikonografije na europskom prostoru od staroga vijeka pa do naših dana. Objavljeni radovi pružaju pregled političke ikonografije i bave se bogatim sadržajem koji razotkriva politički koncept i okvir u predstavljanju vladara, prikaz vladara kao nositelja vlasti, patrona, mecene i naručitelja, a uključuje i anegdotalne i satiričke prikaze vladara te regionalne posebnosti u ostvarivanju i shvaćanju političke moći.

Kako ovi međunarodni skupovi ikonografskih tema okupljaju u Rijeci uistinu velik broj znanstvenika iz Europe, a oni razumljivo biraju teme iz svog povijesnog i geopolitičkog okruženja, pozornost valja prije svega pokloniti doprinosima hrvatskih ikonografa i ikonologa. Vladimir Goss razradio je uvodnu temu „Politička ikonografija: poster, ikona, bedž. Uvodne napomene“ (str. 9-14) i jasno napisao da se u političkoj ikonografiji raspravlja u odnosu prema trima temeljnim elementima za javnu komunikaciju: posteru, ikoni i bedžu, naglasivši da unutar tog okvira postoje nebrojene varijacije. K tome, upravo su ti elementi u međusobnom odnosu koji se očituje prije svega po tome što u određenim prilikama dominiraju pojedini oblici prikaza. Također, autor ne zaboravlja kako je cijela umjetnost

politički uvjetovana i obilježena jer su moćni i bogati u stanju staviti je u svoju službu i koristiti se njome u predstavljanju svojih stajališta i tako ju izrabljivati oblikovanjem željenog javnoga mnijenja. Tako postupaju i protivnici službenih stavova kad koriste umjetnost, koristeći i pojedine umjetnike da svojim kreativnim činom promoviraju vlastita mišljenja i svjetonazor.

Nakon Gossove uvodne rasprave slijede predavanja dvadeset dvoje autora; samo četvero su hrvatski znanstvenici. Dino Milinović u radu pod naslovom „Pisanje povijesti, oblikovanje prikaza u kasnom Rimskom Carstvu“ (str. 15-28) otkriva otpor prema politikom uvjetovanoj promjeni javnoga mnijenja u Rimskom Carstvu nakon pobjede Konstantina nad Maksencijem 312. na Milvijskome mostu. Autor je ispitao ikonografiju Konstantinova trijumfalnog luka koji prikazuje tu pobjedu u Rimu, te druge spomenike carske moći sve do baze obeliska cara Teodozija oko 390. u Konstantinopolu. Ustanovio je kako su ti spomenici gotovo lišeni kršćanskih simbola. Tek početkom 5. st. carska umjetnost i javni spomenici označavaju pripadnost kršćanskoj eri, dok u prethodna dva stoljeća ne odustaju vladaru pridavati dvostruku ulogu: imperatora i sacerdos; znak je to da se u eri arijanskih careva jedva pomicala kristijanizacija carske umjetnosti teško napuštajući naslijeđene modele iz pretkršćanskoga vremena.

Hrvatskim temama prvi se okreće Igor Fisković predavanjem „Kako identificirati lik vladara na reljefu u Splitu iz 11. stoljeća“ (str. 85-114). Premda još uvijek u hrvatskoj znanosti traju rasprave oko identifikacije vladara predložena na reljefu koji je najprije pripadao cjelini *canceluma* jedne monumentalne crkve iz 11. stoljeća, a kasnije je ugrađen u ogradu bazena krstionice splitske katedrale, jasno je da reljef pripada klesarskoj radionici koja je ostavila svoja djela u Zadru u drugoj polovici 11. stoljeća. Ikonografska analiza pomaže da se u liku ne prepozna Krista već zemaljskog vladara, koji je prikazan kao *Rexiustus*, dovoljno značajan da bude predstavljen u prezbiteriju neke ugledne crkve. Autor zaključuje da lik predstavlja kralja Petra Krešimira IV. (1058.–1074.) koji je ujedinio južnu i sjevernu Hrvatsku u jedinstveno kraljevstvo i sredinom 11. st., očito-vao se kao protagonist reforme latinske Crkve na istočnom Jadranu,

zajedno sa splitskim nadbiskupom Lovrom Dalmatincem. Duhovni preobražaj i uspješno političko udaljavanje od Bizanta očituju se i u likovnom preobražaju koji ima i značenje ishodišta romaničkog izražavanja pojavom figuralnih prikaza. Lik na reljefu ukazuje na ondašnju povezanost *Regnuma* i *Sacerdotiuma* pa je prikazani vladar prikazan kao *Rexiustus*, tj. Kristov zamjenik u sasvim određenom zemaljskom okruženju južne Hrvatske. Taj lik kralja Petra Krešimira IV. manje je bio zapažen dok je bio u sastavu ograde prezbiterija, a puno kraljevo povijesno značenje došlo je do izražaja ugradnjom njegova lika u krstionički zdenac splitske katedrale.

U isto je vrijeme Ladislav bio mađarski kralj (c. 1040.–1095.). Potkraj svojega vladanja proširio je vlast na Slavoniju i sjevernu Hrvatsku i 1094., osnovao Zagrebačku biskupiju. U radu „Ikonografija svetoga kralja Ladislava u Zagrebačkoj biskupiji u kasnom 17. i ranom 18. stoljeću: novo čitanje povijesti u kontekstu Srednje Europe“ (str. 263-272), Dubravka Botica pojašnjava kako se njegov lik javlja još u srednjem vijeku u različitim likovnim rješenjima i značenjima, ovisno o povijesnim i kulturalnim okolnostima sredine. Autorica ukazuje na razvoj ikonografskih rješenja njegova lika od srednjega vijeka, kada se prikazuje kao sveti kralj, hrabri ratnik i vitez. Upozorava i objašnjava kako se u drugoj polovici 17. i početkom 18. st. obnavlja zanimanje za njegovu osobu i jača njegov kult u Zagrebačkoj biskupiji. Pod utjecajem onovremenih historičara Jurja Rattkaya i Pavla Rittera Vitezovića počinje ga se tumačiti kao domaćeg vladara i štovati kao zaštitnika Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, što potvrđuju likovni ciklusi u zagrebačkoj katedrali i crkvama u Vrapču i Sisku. U ciklusu oltarnih slika u zagrebačkoj katedrali prikazan je kao hrabri ratnik, osnivač biskupije, milosrdni kralj i zaštitnik Trojedne kraljevine. Srodan se prikaz nalazi i na zidnim slikama Hrvatskoga kolegija u Bologni, a ovisno o pisanju Pavla Rittera Vitezovića, sazdana je i oprema župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom (1736.–1739.), koju je dao graditi zagrebački biskup Juraj Branjug (1723.–1747.). Autorica svoj rad zaključuje naglašavajući kako je ta bogata ikonografija odraz štovanja domaćih vladara

te naglašena kulta svetaca u srednjoeuropskoj umjetnosti 17. i 18. stoljeća.

O sv. Ladislavu pisali su također Maja Cepetić i Danko Dujmović u izvještaju „Sv. Petar u Novom Mestu Zelinskom: nova ikonografija kao potvrda političkog kontinuiteta“ (str. 323-330). Ukazuju na srednjovjekovnu crkvu sv. Petra koja je izniman spomenik kasno-romaničke i gotičke umjetnosti, a nastala je na posjedu templara u prvoj polovici 13. st. Kasnije je postala vlasništvom ivanovaca koji su bili osobito vjerni novoj mađarskoj vladarskoj kući Anžuvinaca. Toj novoj vladarskoj lozi bilo je stalo naglašavati i dokazivati svoj legalitet pa su izabrali sv. Ladislava kao svoga zaštitnika. Ivanovci su stoga u ranogotičkom stilu u potpunosti oslikali brod spomenute crkve legendom o sv. Ladislavu. Sv. Ladislav prikazan je kao kralj koji je trebao voditi Prvi križarski rat, ali je prerano umro. No njegova borba protiv Kumana uistinu je bila borba protiv pogana. Tako je sv. Ladislav iz vladarske loze Arpadovića postao zaštitnikom Anžuvinaca i njihovih štitenika ivanovaca; sve je to vidljivo u ikonografskim shemama prema kojima je oslikana crkva sv. Petra u Novom Mestu Zelinskom, sačuvavši do naših dana oznake kasne romanike i rane gotike.

Osobitu je tematsku skupinu u političkoj ikonografiji otvorio Milan Pelc radom „Car i njegove žene. Ženidba i politička propaganda ilustriranim lecima u doba cara Leopolda I. (od 1658. do 1705.): primjeri iz Valvazorove grafičke zbirke u Zagrebu“ (str. 273-280). Car se ženio tri puta i svaki su put njegove ženidbe, putem ilustriranih letaka, predstavljene širokoj publici. Dvorska propaganda stilizirala je uvijek vladara kao kralja-sunce, oca domovine i zaštitnika Monarhije. Tako ti ilustrirani leci nisu samo izvještaji o konkretnim događajima nego su spoj vizualnih i tekstovnih sadržaja koje je propaganda željela stvoriti kod podanika.

Sličnu temu razrađuje također Marko Špikić u tekstu „*Titusnovus*: ikonografija moći cara Franje i njezina recepcija u Hrvatskoj i Dalmaciji“ (str. 305-319). Autor opravdano ističe da je austrijski car Franjo I. (1792.–1835.) bio jedan od najznačajnijih europskih vladara na kraju 18. i početku 19. stoljeća. Sam je bio konzerva-

tivan i promicao je o sebi sliku oca koji vodi brigu o podanicima koje privlače revolucionarne ideje napoleonskoga vremena. Franjin se carski lik najviše slavio pjesničkim figurama, personifikacijama, epitetima i alegorijama, ali u hrvatskim su krajevima također uklesani na javnim zgradama tekstovi koji potvrđuju takav njegov lik. Autor napominje kako je u Dalmaciji car nosio naslov Novi Tit, a prigodni su pjesnici pjevali panegirike o njegovoj plemenitosti; to su radili i dramski pisci. Svakako je riječ o političkom oportunizmu u službi političke promidžbe u prvoj polovici 19. st. u predožujskom društvu i vremenu.

Ivana Podnar i Marina Vicelja u raspravi „Prikazi vladara i javni prostor Zagreba“ (str. 363-372) opravdavaju pozitivan odnos prema spomenicima vladara koji su bili čimbenici, ali i svojevrsna personifikacija, značajnih povijesnih događaja. Riječ je o spomenicima dvojici hrvatskih velikana – banu Jelačiću i kralju Tomislavu. Prema njihovim osobama, a isto tako i prema njihovim spomenicima, nije se mijenjao stav građana jer su u njima uvijek vidjeli realizaciju najvažnijih nacionalnih ideala. No mijenjao se stav vlasti prema vrijednostima koje spomenici predstavljaju. Tako je skulptura bana Jelačića uklonjena 1947. s glavnog zagrebačkog trga, da bi bila vraćena tek 1991. godine. Postavljanje pak skulpture kralja Tomislava prigodom 1000 godina njegove krunidbe za hrvatskoga kralja trajalo je više od 20 godina. Naravno, još uvijek nisu posve razjašnjene komplikacije vezane uz bočne reljefe i natpis. Autorice jasno napominju da „političke turbulencije ponekad se kreću brže od procesa podizanja spomenika“, što je najzornije došlo na vidjelo na primjeru nikad ostvarenog spomenika Titu u Zagrebu.

U ova dva manje-više koherentna tematska niza ne spada predavanje Ive Brusić „Antonio Vinciguerra: ideološki začetnik venecijanskog izgleda grada Krka“ (str. 345-350). Autorica razjašnjava kako je došlo do širenja venecijanskih simbola na otoku Krku, oko čega se osobito zauzeo A. Vinciguerra, providur otoka Krka, nakon što je njegov vladar Ivan Frankopan potkraj 15. st. predao otok Veneciji.

Posve odudara od tematskog sadržaja ovog broja *Ikona* recenzija važnog djela *Mixed metaphors. The Danse Macabre in Medieval and Early Europe* (Cambridge, 2011.) pri kraju *Ikona* (375-376). Recenzentica Marina Vicelja naglasila je višestruku vrijednost ovoga djela u povijesti i značenju prikaza česte srednjovjekovne teme mrtvačkoga plesa. Očito smatra kako i njegova uprizorenja na hrvatskome tlu valja prosuđivati prema elementima koja naglašava recenzirano djelo.

Franjo Emanuel Hoško